

ÇAĞDAŞ KIPÇAK GRUBU TÜRK LEHÇELERİNDE BOL- YARDIMCI FİİLİNİN İKTİDAR VE İMKAN BİLDİRMESİ ÜZERİNE

Mustafa TANÇ*

Özet

*Türkçede iktidar ve imkan (yeterlik) bildiren fiiller Eski Türkçe döneminden beri Türkçe’de birleşik fiil yapısı içerisinde anlatılmıştır. Bu anlatımda **ol-** (<**bol-**) fiili de önemli yer tutmaktadır. Çağdaş Kıpçak Grubu Türk Lehçelerinden Karaçay-Malkar, Kazak, Kumuk, Nogay ve Tatar Türkçelerinde **al-**, **bil-** yanında **ol-** (<**bol-**) da iktidar ve imkan bildirmektedir. Bu durum **ol-** (<**bol-**) fiilinin Eski Türkçe’deki kullanımlarına paraleldir.*

Anahtar Sözcükler : Çağdaş Kıpçak Grubu Türk Lehçeleri, Karaçay–Malkar, Kazak, Kumuk, Nogay, Tatar Türkçesi, iktidar ve imkan, **bol-** fiili

Résumé

*En turc les verbes exprimant le pouvoir et la possibilité (faculté) depuis la période de l’ancien turc ont été expliqués dans la structure de verbe composé. Dans cette explication le verbe **ol-** (<**bol-**) occupe lui aussi une place importante. Dans la turc Karaçay-Malkar, Kazak, Kumuk, Nogay et Tatar à côté du **al-**, et **bil-**, le **ol-** (<**bol-**) indique lui aussi le pouvoir et la possibilité. Ce cas est parallèle à utilisation de **ol-** (<**bol-**) dans l’ancien turc.*

Mots clés: les dialectes turcs du groupe Kıpçak contemporain, Le turc Karaçay-Malkar, Kazak, Kumuk, Nogay, Tatar le pouvoir et la possibilité, le verbe **bol-**

* Yard. Doç. Dr., K.S.Ü, Fen-Edb. Fak. Türk Dili ve Edb. Böl. Kahramanmaraş.

Çalışmaya başlarken, yardımcı fiil ve fiil birleşmeleri üzerinde biraz durmak gerekir. Türkçe’de yardımcı fiiller, ilk yazılı metinlerden başlayarak iki bölüm halinde karşımıza çıkmakta; yaygın bir biçimde değişik anlam ve işlevlerle kullanımını sürdürmektedir. Bu yardımcı fiillerden bir kısmı **ol-(<ET bol-), i-(<ET er-), kıl-, et-, eyle-(<ET edle-)** gibi fiillerde olduğu gibi bir ad ile birleşerek onu fiilleştiren asıl yardımcı fiillerdir.

Diğer bir yardımcı fiil grubu ise, gerçekte bir esas fiil olmasına karşın, gitgide bu özelliğini yitirip, esas fiile kimi anlam incelikleri katmak suretiyle yardımcı fiil durumuna geçen fiillerdir. Bu tür iki ayrı fiil biçiminin birleşmesinden oluşan, ama anlamca birbirine sıkı sıkıya bağlı bulunan ve yalnızca tek bir oluşu belirten fiillere *fiil birleşmeleri* denilmektedir (Korkmaz 1995: 607).

Türkçede tarihsel süreç içerisinde tasvir fiiller, önemli bir yer tutmuştur. Bu fiiller içerisinde de iktidar ve imkan (yeterlik) ifadesi taşıyan tasvir fiiller dönemlere ve lehçelere göre çeşitlilik göstermiştir. Türkçe’de yeterlik bildiren tasvir fiillerinin oluşumunda zarf-fiil ekleri önemli bir görev üstlenmişlerdir. Zarf-fiil ekleri olmaksızın bu tür yapıların kuruluşu çoğu zaman mümkün olmamıştır. Türkçe’de bu görevde kullanılan zarf-fiil ekleri ise, **-A, -U, -I, -gAll** ve **-p**’dir. Eski Türkçe’den beri Türk dilinde yeterlik kavramı ifade eden bu fiiller ise, **u-, bil-, al- ve ol-(<ET bol-)**’tır. Şimdi bunlar üzerinde tek tek duralım:

Bunlar içerisinde tek ünlüden oluşan **u-** fiili, Uygur ve Karahanlı Türkçesi metinlerinde “muktedir ol-” anlamında esas fiildir. Bununla birlikte, bu fiil Köktürk ve Uygur Türkçesi metinlerinde **-gAll, -U, -I** zarf-fiil ekleri aracılığı ile olumlu ve olumsuz ifadelerde, esas fiile “iktidar olma” anlamı veren bir yardımcı fiil olarak da kullanılmıştır:

Örnek: birök bu törülerte ögren**geli** usarlar, aşnuça bu nom erdinig bitit-zünler.

*“eğer bu kanunları öğ**renebilir**lerse, önce bu mukaddes cevheri yazdırırsınlar”*

satığın bir**geli** ugaymu?

*“satın al**abilece**k misin?”*

açığınğa sering**geli** umadı.

*“acıısına tahammül ed**emedi**”*

tut**gali** umağay

*“men ed**emeyece**k”*

Orta Türkçe dönemi içerisinde, *Divanü Lugat-it- Türk* adlı eserde **u-** fiili için herhangi bir açıklama bulunmamaktadır. Ancak Kutadgu Bilig ve *Atebetü'l-hakayık*'ta bu fiil, artık müstakil bir yardımcı fiil olarak kullanılmaktadır. Esas fiil ile birleşip ekleştiğine tanık olmaktadır. Bu ekleşmeden sonra, bu fiil artık her iki eserde de olumsuz ifadelerle karşımıza çıkmaktadır. Olumlu ifadelerle ise rastlanmamaktadır.

Örnek: biligliğke sözledim uş bu sözü

biligsiz tilini bilümez özüm

“bu sözümlü bilgili için söyledim, bilgisizin dilini ben de bilemiyorum”
(KB. 37-202)

Olumsuz ifadelerde **u-** kullanılmasına karşın, olumlu ifadeler için *Kutadgu Bilig* ve *Atebetü'l-hakayık*'ta devamlı **bil-** tasvir fiili yer almıştır. **u-** fiilinin olumlu ifadelerde kullanımdan düşmesine ekleşme ve kendisinden önce yer alan zarf-fiil eki ile kaynaşma olayının da etkisi olabilir. Orta Asya Edebî Türkçesi'nin daha sonraki yüzyıllara ait ürünlerinde, **u-** fiili olumlu ifadelerde terk edilerek, yalnızca *Kutadgu Bilig*'de olduğu gibi sadece olumsuz ifadelerde kullanımını sürdürmüştür:

Örnek: barumas (39a-19), barumazmen(38b-21), anı otga atumaslar (39a-19), cevap birümediler(40a-22).

Harezm Kıpçak sahası eserlerinde, bilhassa Türkmen ve Kıpçak lehçeleri özelliklerini taşıyanlarda körlenir ve kullanımdan düşer. Ancak, bu sahada kullanımdan düşerken, Oğuz Türkçesinin kuruluş dönemini oluşturan Eski Anadolu Türkçesi ile birlikte yeniden karşımıza çıkar (Korkmaz 1995:607-612).

Türk dilinde, Karahanlı Türkçesi metinleriyle ortaya çıkan ve yaygın olarak ünlü zarf-fiil eki **-A, -U** ve seyrek olarak da **-p** zarf-fiil ekinden sonra kullanılan **bil-** yardımcı fiili, bugün yeterlik kavramı ifade eden fiillerden biridir. Genellikle Güney-Batı Türk lehçelerine özgü bir kullanım arz eder. Eski Türkçe döneminde Köktürk ve Uygur metinlerinde **bil-** fiilinin tasvir fiili olarak kullanımları görülmez. Bu anlamda, iktidar ve imkan bildiren bir fiil olarak kullanılışı ilk defa Kutadgu Bilig'de karşımıza çıkar. **u-** fiili ekleşme sonucunda, esas fiil ile kaynaşırken, olumlu ifadeler için kullanımdan çekilmeye başlar. Böylelikle, olumlu ifadeler için Karahanlı Türkçesi metinlerinde yerini **bil-** fiiline bırakır:

Örnek: adırsa ödürse seçe bilse öz

kamug iş içinde yitiğ tutsa köz

“ayırt eder, eler, seçebilir ve her işte gözünü keskin tutarsa (KB. 49-329).

tuta **bil**se devlet tezümez turur

kalı tezse tegmez yana terk kezig

“insan tutabilirse saadet kaçamaz kalır”

“eğer kaçarsa sıra çabuk gelmez” (KB.88-713).

bil- fiili, bu dönem metinlerinde, sadece olumlu ifadeler için kullanılmakla kalmaz; aynı zamanda olumsuz ifadeler için de kullanılmaya başlar:

Örnek: köp ilni körtür biz edip sözünü

bile **bilmeg**endin ular özünü

“birçok kimseler görüyoruz ki edibin sözünü anlayamadıkları için, kendilerini üzerler” (Atb. 80-506).

Fiil, yine olumlu ve olumsuz şekilleriyle Harezmi ve Kıpçak sahası eserlerinde varlığını sürdürmüştür (Korkmaz 1995:614):

Örnek: bilü **bilmişim**çe kılayın beyan (Muin.2-13)

bu tertib bilü **bil**se mü'min kişi (Muin.27-5)

sevindiler tapa **bilmedi** tizgin (Hüsrev- ü Şirin s.43-7).

Orta Asya Türk lehçelerinin son yazı dili durumundaki Çağatay Türkçesi'nde ise, **u-** fiilinin iktidar ve imkan bildiren kullanımları ortadan kalmış ve bunun yerini **-A bil-**, **-y bil-** ve **-A al-**, **-y al-** biçimleri almıştır (Korkmaz 1995:614). Batı Türkçesi'nin ilk ürünlerini oluşturan Eski Anadolu Türkçesi'nde ise, **bil-** olumlu ifadelerin tek ve kesin yeterlik kavramı anlatan tasvir fiili durumundadır. Olumsuz ifadeler için de kullanılan bu fiil Osmanlıca içerisinde bu işlevle kullanımını yitirip, bugün sadece Türkiye Türkçesi'ndeki gibi olumlu ifadeler için kullanılır hale gelmiştir. Bugün Türkmen ve Azerbaycan Türkçelerinde **bil-** fiili, hem olumlu hem de olumsuz ifadeler için kullanılmaktadır. Bu yönüyle, Türkiye Türkçesi'nden farklı bir durum sergilemektedir. Bu lehçelerden Azerbaycan Türkçesinde **bil-** tasvir fiili **-A** zarf-fiil ekiyle kullanılırken, Türkmen Türkçesi'nde **-A** zarf-fiil ekiyle kullanımları seyrek olup yaygın bir biçimde **-p** zarf-fiil eki ile kullanılmaktadır. Bu durum, Türkmen Türkçesi'nin Doğu Türkçesi'nden etkilenmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Oğuz Grubu Türk lehçelerinden yalnızca Türkmence'ye özgü bir durumdur (Korkmaz 1995:616; Kara 2000:53).

Bu fiillerden bir diğeri, Eski Türkçe ve Karahanlı Türkçesi döneminde müstakil bir fiil olan **al-**'tir. Bu fiil, Tarihî Kıpçak ve Harezmi Türkçesi metinlerinden başlayarak iktidar ve imkan bildiren bir tasvir yardımcı fiili olarak kulla-

nılmaya başlar. Özellikle *Codex Cumanicus*'ta **al-** tasvir yardımcı fiili yalnızca olumsuz ifadelerde karşımıza çıkar. Tarihî Kıpçak Türkçesi metinlerinde yalnızca olumsuz ifadeler için kullanılan **al-** yardımcı fiili Çağdaş Kıpçak Grubu Türk lehçelerinde bugün hem olumlu hem de olumsuz iktidar ifadesi için kullanılmaktadır (Karamanlıoğlu 1994:148; Eckmann 1988b:197; Ercilasun vd. 1991:1059-1071-1095). Benzer durum, Çağatay Türkçesi metinlerinde de devam eder. **al-** tasvir yardımcı fiili, **-A** ve **-y al-** biçiminde olumlu ve olumsuz ifadeler için kullanımını devam ettirir (Eckmann 1988b:246). Çağdaş Uygur ve Özbek Türkçelerinde de **al-** fiili, yine ünlü zarf-fiil ekleri ve ünsüz zarf-fiil eki **-y** ile iktidar ve imkan bildiren bir tasvir yardımcı fiili olarak kullanılır (Öztürk 1997:215; Ercilasun vd. 1991:1084).

Gelelim bizim makalemizin konusu olan **bol-** yardımcı fiiline: **bol-** fiili, Türkçe'de başlangıçtan beri yardımcı fiil olarak kullanılmakta; aynı zamanda **-A**, **-U**, **-gAll** zarf-fiil ekleri ile birlikte tasvir yardımcı fiili olarak görev de yapmaktadır. Gerek yardımcı fiil olarak kullanımı gerekse tasvir yardımcı fiili olarak kullanımı Tarihî lehçelerde ve günümüzde varlığını sürdürmektedir. Bugün Türkiye Türkçesi'nde **bol-** fiilinin yardımcı fiil olarak kullanılışı kendini korurken, **-mAk** isim fiil eki ile oluşturulmuş "**-mAk olmaz**" olumsuz kalıbı da Türkçe'de "imkansızlık" ifade etmektedir (Korkmaz 1995:608). Türkmence dışındaki Çağdaş Oğuz Grubu Türk lehçelerinde **ol-** biçiminde olan bu yardımcı fiil Tarihî Türk lehçeleri ile Çağdaş Kıpçak Grubu Türk lehçelerinde **bol-**, Tatar Türkçesi'nde ise, ünlü daralması ile **bul-**'tır (Ercilasun vd. 1991:661). Altay Grubu Türk lehçelerinde yine ön seste **b->p-** değişimi ile **pol-** biçimindedir (Tannagaşeva-Akalın 1995: 81; Ryumina-Sırkaşeva-Kuçigaşeva 2000: 88; Korkmaz 1995: 617).

Bu tasvir yardımcı fiili de Eski Türkçe döneminde tıpkı **u-** fiili gibi imkan ve imkansızlık anlatan bir tasvir yardımcı fiili olarak görev yapar. Yine **u-** fiilindeki gibi **-A**, **-U** ve **-gAll** zarf-fiil ekleri ile birlikte bu görevi üstlenir. Ama bu anlam ve işlevle kullanımları seyrekler:

Örnek: kıl-**u bol-** "yapabil-"

kıl-**ğalı bol-** "yapabil-"

ör-**ü bolma-** "kalkılama-"

eşiğ-**geli bolma-** "iştirileme-"

bil-**geli bolma-** "bileme-"

bol- fiilinin **-gAll** zarf-fiil ekiyle kullanımı, bugün sadece Yeni Uygur Türkçesi'nde karşımıza çıkmakta; bu lehçede **bol-** tasvir yardımcı fiili, olumlu ve olumsuz ifadeler için kullanılmaktadır (Korkmaz 1995:616; Gabain 1988a:88).

Eski Türkçe döneminden sonra **bol-** fiilinin **-ğAII** zarf-fiil ekiyle esas fiile bağlantısı kullanımdan düşerken, **-p** zarf-fiil ekiyle esas fiile bağlantısı yaygınlaşır. Bu durum, Karahanlı ve Harezmi Türkçesi eserlerinde kendini göstermektedir (Korkmaz 1995:616). Yukarıda belirttiğimiz üzere, Altay Türk lehçelerinde **pol-** olan bu yardımcı fiil **-p pol-** şeklinde bu lehçelerde olumlu ve olumsuz ifadeler için kullanılan bir tasvir yeterlik fiili durumundadır (Korkmaz 1995:617).

Karahanlı ve Harezmi Türkçesinde **bol-** tasvir yardımcı fiilinin **-sA bol-** biçiminde şart ekiyle yine iktidar ve imkan gösteren bir tasvir yardımcı fiili olarak kullanıldığına tanık oluyoruz. Bu durum, Eski Türkçe dönemindeki kullanımından farklıdır:

Örnek: yıparlı biligli teñi bu yañı

tutup kizlese **bolmaz** özde oñı

“*misk ve bilgi birbirine benzer, insan bunları yanında gizli tutamaz*”(KB.46-311)

tiriglik tidükün bir yıl teg keçer

kaçar tutsa **bolmaz** anı kim bulur

“*bu hayat dediğin yel gibi geçer; tutmak olmaz, kaçır, onu kim bulabilir* (KB.86-693) (Korkmaz 1995: 617; Eckman 1988a: 200).

Benzer durum, Harezmi Türkçesinde de **-sA bol-** biçiminde kullanımını sürdürür. Olumlu ve olumsuz ifadeleri dile getiren bir iktidar ve imkan ifadesi olarak kullanılır. Genellikle kişi belirsizdir:

Örnek: nâ tæg kältürse **bolur**

“*insan onu nasıl getirebilir?*”(Rab.142 r:18)

Kimi zaman kişi belirli olabilir:

Örnek: yanakı kün mäjiz, köz baksa **bolmaz**

“*yanığı gün gibi, göz bakamaz*”(HŞ. 8v:11) (Eckman 1988a:200).

Harezmi Türkçesinin devamı niteliğindeki Çağatay Türkçesinde ise, **bol-** yardımcı fiili yine **-A bol-**, **-sA bol-**, **-p bol-** biçiminde olumlu ve olumsuz anlamda iktidar ve imkan ifade eden bir tasvir yardımcı fiili olarak kullanılır. **-A** zarf-fiil eki ile oluşturulan **-A bol-** biçimindeki kullanım Çağataycada iktidar ifade etmekle birlikte, seyrek olarak olabilirlik de anlatabilir:

Anamğa hōd mümkin imes idi, kim mundak söz ayta **bolgay**

“*Kendi anama bile böyle söz söylemek mümkün değil idi*” (Eckmann 1988b:109).

Çağatay Türkçesinde, **-sA bol-** biçimi, yine olumlu ve olumsuz anlamda iktidar ve imkan ifade eden bir tasvir birleşik fiili yapısını oluşturur. Bu durum, Çağatay Türkçesinde oldukça yaygındır, geniş zaman ve şimdiki zaman çekimi ile birlikte kullanılır. Özne genellikle belirsizdir:

Yolnı kulavuz bile tapsa **bolur**.

“Yolu kılavuz ile bulmak mümkündür”.

Hattıñnı hód teşvîş bile okusa **boladur**

“Senin hattını okumak çok zordur”.

Anıñ ‘ahdığa i’timad kılrsa **bolmas**

“Onun sözüne güvenmek olmaz” (Eckmann 1988b:123).

Çağataycada **-p** zarf-fiil eki ile oluşturulan **-p bol-** biçimi ise, sadece olumsuz anlamda iktidar ve imkan bildiren bir tasvir yardımcı fiili yapısı olarak karşımıza çıkar. **bol-** fiili genellikle geniş zamanın olumsuzu teklik üçüncü kişide çekime girer:

Sözini ff’l- hâl anlap **bolmas** idi.

“(Onun) sözünü hemen anlamak mümkün olmaz idi”.

Bu ilni kişi men’ kılıp **bolmas**

“Bu halkı insanın engellemesi mümkün olmaz”.

Mundak otı ki tutaşıpdur maña, **bolmas turup**

“Beni yakan böyle bir ateşi durdurmak mümkün olmaz” (Eckmann 1988b:115).

Türkiye Türkçesinin temelini oluşturan Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde ise, **ol-(<ET bol-)** fiili tıpkı Karahanlı, Harezmi ve Çağatay Türkçesi metinlerindeki gibi Dede Korkut hikayelerinde de, **-sA ol-** biçiminde iktidar ve imkan anlatan bir tasvir yardımcı fiili olarak görev yapar:

Örnek: sayılmağ ile Oğuz bigleri tükense **olmaz**, hep yettiler

“adlarını saymakla Oğuz beyleri tüketilemez, hepsi geldiler”
(DKK.114-2).

saydukumca Oğuz bigleri dükense **olmaz**

“ne kadar sayarsam sayayım, Oğuz beylerini tüketmek mümkün değildir”(DKK.175-9) (Korkmaz 1995:617).

Bu durum, yani **-sA bol-** biçimi, Çağdaş Kıpçak Grubu Türk lehçeleri içerisinde yer alan Kazak Türkçesi’nde varlığını korumaktadır. Kazak Türk-

çesinde Tarihî Harezmi-Kıpçak ve Eski Anadolu Türkçesi eserlerinde olduğu gibi **-sA bol-** biçiminde kullanılır. Bunun yanında, Kazak Türkçesinde **-Uv** isim fiil eki ile **-gA** yönelme durum ekinin birlikteliği ile oluşan **-UvgA bol-** yapısı da bulunmaktadır. Bu da Kazak Türkçesinde **al-** tasvir yardımcı fiilinden sonra kullanılan bir iktidar ve imkan bildiren yapı olarak karşımıza çıkar. Yine Kırgız Türkçesinde **-UU** isim fiil ekinin yönelme durum eki **+gO** getirilmek suretiyle **bol-** tasvir yardımcı fiili Kazak Türkçesi'ndeki gibi mümkün olma ifadesini anlatabilir:

Örnek: kirüügö bolobo?

“girmek mümkün mü?” (Yüksel 2001:419).

Oğuz Grubu Türk lehçelerinden Türkmen Türkçesi'nde durum Türkiye Türkçesinden farklı bir biçimde karşımıza çıkar. Türkmencede yukarıda belirttiğimiz gibi **bol-** şeklinde olan fiil, Çağdaş Kıpçak Grubu Türk lehçelerindekine benzer bir biçimde **-p bol-** şeklinde yeterlik ifade eder. Bu durum, Türkmen Türkçesinin Kıpçak Grubu Türk lehçelerinden ve Çağatay Türkçesinden etkilenmesi sonucunda ortaya çıkmış olmalıdır. Olumlu ve olumsuz ifadeleri anlatmak için kullanılır:

Örnek: arman, arzulara yetip bolmayar

“yazık, arzulara yetişmek mümkün değil”.

taşı dövüp bolmaz yumurğa bilen

“yumurtayla taşı kırmak mümkün değil”.

nedip işlep bolyar beyle ıssıda

“bu sıcakta çalışmak nasıl mümkün olur” (Yüksel 2001:421).

Kısaca yeterlik bildiren tasvir yardımcı fiili olarak tarihî gelişim sürecini incelemeye çalıştığımız **bol-** fiilinin söz konusu lehçelerdeki durumunu inceleyelim:

Karaçay-Malkar Türkçesi'ndeki Kullanımları:

Bu lehçede, **bol-** fiili, esas fiil üzerine **-b bol-** biçiminde geldiği zaman olumlu anlamda bir iktidar ve imkan ifadesi taşır. Bu kullanımı, oldukça işlektir:

Ma kördüğüzümü siz ma ol sibirikçiça birigib bolsagız sizni kim da horlamaz (KM 164).

İşte gördünüz mü? Siz işte o süpürge gibi birlik olabilirsiniz, sizi de kimse yenemez.

Erte zamanda tavlunu taşha olturganından **tanıb bol**gandıla (KM 429).

*Eski zamanlarda bir dağlıyı taşha oturmasından tanıy**abil**irlermiş.*

Ol kişini üç çaşı da birbirlerin körüb bolmay başha başha işleb **bol**gandıla (KM164).

*O adamın üç oğlu da birbirini göremeden başka başka işlerde çalış**abil**mişlerdi.*

Men a anda şahar ispolkomnu predsedateli süy**üb bol**ur edim (KM408).

*Ben işte orada memnuniyetle şehir yönetim komitesinin başkanlığını istey**ebile**cektim.*

bol- fiili bu lehçede, **-b bolma-** biçiminde olumsuzluk ekiyle kullanıldığı zaman olumsuz anlamda iktidar ve imkan ifade eder. Bu durumda, Türkiye Türkçesindeki **u-** fiilinden gelen **-AmA-** ifadesini taşır:

Sadak ok da andan ö**tüb bol**magandı (KM86).

*Ok da oradan geç**ememi**ş.*

Ol kişini üç çaşı da birbirlerin kör**üb bol**may başha başha işleb bolgandıla (KM164).

*O adamın üç oğlu da birbirini göremeden başka başka işlerde çalış**abil**mişlerdi.*

Nesin aytasa, kelgenleni sanı sanab **bol**madı (KM437).

*Hangi birini söyleyeceksin. Gelenlerin sayısını say**amı**yorlardı.*

İynan sen meni kör**üb bol**maganlıkga men seni allınça ariuv köreme, süyeme (KM516).

*İnan, sen bana tahammül ed**emesen** de ben seni eskisi gibi iyi görüyorum, seviyorum.*

Neçik kör**üb bol**maysa sen meni As-Uya- Zan ! (KM516).

*Niçin tahammül ed**emi**yorsun sen bana As-Uya-Zan !*

Bu lehçedeki sıfat-fiil eki **-Ar** ve yönelme durum eki **+gA**'nin birleşmesi ile oluşan **-ArgA bol-** yapısı ise, yine yukarıda belirttiğimiz **-b bol-** biçiminden anlam ve işlev açısından farksızdır ve bu yapı kadar işlek bir kullanıma sahiptir. Olumlu ve olumsuz anlamda iktidar ve imkan ifadesi için kullanılır:

Mıdah bolma. Seni kaygıña bolu**şur**ga **bol**lukdu (KM394).

*Üzülme. Senin derdine yardımcı ol**abil**irim.*

Birigib küreşse horlarga **bolluguna** iynanadılar (KM363).

Topluca mücadele ederlerse, yenebileceklerine inandılar.

Men calan da coluğu körgüztürge **bollukma** (KM398).

Ben yalnızca yolu gösterebilirim.

Appa kesinji tanıturğa **bollukmusa** ?

Dede kendini tanıtabilir misin?

Bu lehçede, yine **-ArgA/-UrgA bolma-** yapısı yukardaki **-b bolma-** biçimiyle aynı anlam ve işleve sahiptir. **-b bolma-** biçimi kadar yaygın ve işlektir:

Ala belgisiz bolcalnı içinde bir-birin körürge **bolmay** çaşaydıla (KM275).

Onlar belirli bir süre birbirini göremeden yaşarlar.

Zaman ozgunçu aradan, kızını çaşnı üyüne keltirirge, toy eterge **bolmay** edi (KM275).

Aradan bir müddet geçinceye kadar kızdı damadın evine getirmek, düğün yapmaktır mümkün olmuyordu.

Ullu patçahıbz, bu işni bolcalga salırğa **bolmazmı**?

Büyük padişahımız bu işi zamana bırakamaz mı?

Ol sebebden kaladan tışına kişi da çırgarga **bolmagannı** aythandı.

Bu yüzden kaleden dışarı kimsenin çıkamayacağını söylemiş.

Bu lehçede, seyrek olarak geniş zamanın olumsuzu olan **-mAz** sıfat-fiil eki ile yine **+gA** yönelme durum ekinin birleşmesi ile oluşan **-mAzgA bol-** biçimi de kullanılmaktadır. Bu kullanım, taradığımız metinlerde tek örnekle karşımıza çıkmaktadır:

Alay ... bilmezge da **bollukdu** (KM463).

Ama ... bilemeye de bilir.

Kazak Türkçesi'ndeki Kullanımları:

Kazak Türkçesi'nde **bol-** fiilinin iktidar ve imkan bildiren anlam ve işlevlerde kullanımı üç biçimde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki **-p** zarf-fiil ekiyle oluşturulan **-p bolma-** yapısıdır. İkincisi kip eki olarak ve zaman zaman da zarf-fiil eki olarak kullanılabilen **-sA** şart ekiyle oluşturulan **-sA bol-** yapısıdır. Üçüncüsü **-Uv** isim fiil eki ile **-gA** yönelme durum ekinin birleşmesi ile oluşan **-UvgA bol-** yapısıdır:

–**p bolma**- yapısı, Kazak Türkçesinde yalnızca olumsuz ifadeler için kullanılmaktadır. Oldukça seyrek. –**p bol**- biçiminde, olumlu ifadeler için iktidar ve imkan bildirmesi söz konusu değildir. Bu durumda kendisinden önce gelen fiilin eyleminin bitmişliğini ifade eder:

Mınav közge türtse körinbes karañğı tünde kimniñ kayda jürgenin, ne istep jürgenin bilip **bolar emes** (DB42).

*İşte göze dürtsen görünmez karanlık gecede kimin nereye gittiğini, ne yapmakta olduğunu **bilmek mümkün değil**.*

Oyı oyran kökireği bulkan-talkan birak ne oylap ne koyganıñdı bilip **bolmas** sokır ıza (DB41).

*Düşüncesi karışık sinesi öfkeli ama neyi düşünüp neyi düşünmeyeceğini **bilemeyen kör öfke**.*

Külte sakal şal gana sozalañdap turıp **bolmadı** (DB162).

*Ancak top sakallı ihtiyar, yavaşça hareket edip ayağa **kalkamadı**.*

Ol şeginşektep, kirip **bolmadı** (DB156).

O çekindiği için, içeri **giremedi**

Ädette äri-bäri avnaşıp, tösekten turıp **bolmaytın** balalarga deyin bugün elden burın atıp-atıp turıp, baylavlı turgan taylarına jügirdi (DB106).

Alışlageldiği üzere, bir sağa bir sola dönerek yatağından bir türlü **kalkamayan** çocuklara değin (herkes), bu gün köy halkından önce fırlaya fırlaya yataklarından kalkıp, bağlanmış bekleyen taylarına doğru koşular.

–**sa bol**- yapısı, yukarıda belirttiğimiz gibi Harezmi, Kıpçak, Karahanlı, Çağatay ve Eski Anadolu Türkçesi metinlerine özgüdür. Bu kullanım, bugün Kazak Türkçesinde varlığını devam ettirmekte; genellikle, belirli geçmiş zaman ve şimdiki zaman kipinin teklik üçüncü kişi çekimleriyle karşımıza çıkmaktadır:

Kuday tek osı bergenin uzagınan süyindirse **boldı** (DB 5).

Tanrı sadece bu verdiklerini uzun süreli sevindirebilir.

Sol-ak eken, pälen jıldan beri tuyagı setinemegen jılkısı jayılıstan kaldı, kün batsa **boldı** (DB).

*Galiba falan yıldan beri toynakları sökülmeyen yıkları otağa gidemedi, güneş **batabilir**.*

Üyine kelgende kımızdın iyisi, sırtka şıkkanda köñniñ iyisi tanavına **kelse boldı** (DB14).

Evine gelince kımız kokusu, dışarı çıkınca gübre kokusu burnuna gelebilir.

Tek kana akşanız ben uvakıtınız bolsa **boldı** (A69).

*Yalnızca paranız ve zamanınız varsa **mümkündür**.*

Sol estilerden estip bilgen jaksı nârselerdi eskerse, jaman degennen saktansa, sonda iske jaraydı, sonı adam dese **boladı** (A97).

*Şu bilge kişilerden duyup öğrendiği iyi şeyleri dikkate alırsa, kötü şeylerden kendini korursa, o zaman işe yarar, buna adam demek **mümkündür**.*

Yine, Tarihî Türk lehçelerinden Harezmi, Kıpçak, Çağatay ve Eski Anadolu Türkçesinde; Çağdaş Kıpçak Grubu Türk lehçelerinden ise, Kazak Türkçesinde karşımıza çıkan, iktidar ve imkan ifade eden yukarıdaki **-sa bol-** yapısına, Kırgız Türkçesinde de rastlanmaktadır. Kazak Türkçesinden farklı olarak, Kırgız Türkçesinde şart eki üzerine teklik ve çokluk kişilerde kişi ekleri de gelebilmekte; **bol-** fiili ise, genellikle şimdiki zamanın sorusu teklik üçüncü kişi çekiminde karşımıza çıkmaktadır. Seyrek olarak soru ekini almamış biçimler de kullanılmaktadır. Ayrıca, ünlü uyumuna bağlı olarak, Kırgız Türkçesinde şart ekinin **-so** biçimleri de bulunmaktadır:

Bul kitepti alsa bolobu?

Bu kitabı almak mümkün mü?

Tiğil güldü üzsö bolobu?

Öteki çiçeği koparmak mümkün mü?

Bügün uşul cerde kalsam bolobu?

Bu gün burada kalabilir miyim?

Bu köpürödön at menen ötsö bolobu?

Bu köprüden atla geçmek mümkün mü ?

Men bugün ertereek uktasam bolobu?

Ben bu gün biraz erken uyuyabilir miyim ?

Sen bugün ertereek uktasañ bolot

Sen bu gün biraz erken uyuyabilirsin.

Kazak Türkçesindeki diğer bir yapı ise, isim-fiil eki **-Uv** ile yönelme durumu eki **+ga**'nın birleşmesi ile oluşan **-Uvga bol-** biçimidir. Oldukça işlektir:

Olar jeti ataga jetkende ak tüye, boz kaska soyıp, ülken jıyn jasap, budan bılaygı jerde kız alıp, kız beris**üvge boladı** dep batalasıp otırgan (A37).

Bunlar yedinci kuşağa ulaşınca, ak deve, alnı beyaz tüylü hayvan kesip, büyük bir toplantı yapıp, bundan böyle karşılıklı kız alıp, kız verebilirler diye dua ediyorlarmış.

Ata-ana balasına kimmen (kay ruvmen) kız alısvu**ga** nemese turmis kuruv**ga bolat**ının üyretedi (A32).

Anne baba çocuklarına kiminle (hangi boyla) kız alıp verebileceğini veya yuva kurabileceğini öğretiyor.

Javap bererde mina sözderdi koldanuv**ı**z**ga boladı** (A70).

Yanıt verirken şu sözleri kullanabilirsiniz.

Sol murajaydan köp jäne neşe türli zergerlik buyımdardı körü**vge** jäne satıp aluv**ga boladı** (A155).

Bu müzede çok çeşitli türden kuyumculuk eşyaları görebilir ve satın alabilirsiniz.

Ol kisiniñ jemisti isiniñ orındaluv**ına bol**ıskan kazak batırları Kabanbay men Bögenbay bolgan (A145).

Bu kişinin başarılı işlerini gerçekleştirebilenler Kazak yiğitlerinden Kabanbay ve Bögenbay olmuş.

Kazakçada bu yapının **-Uvga bolma-** biçimi de kullanılmaktadır. Bu şekil olumsuz anlamda imkan ve iktidar ifadesi taşır:

Sondıktan tamak işüvge şakırganda tamaktı köp küttirü**vge bol**maydı (A118).

Zira (birini) yemek yemeye davet ettiğin zaman, yemek çok bekletilemez.

Ahmed öz şäkirtterin “artık mal jıynama, böten enjektı paydalanuv**ga bol**maydı” dep üyretedi (A78).

Ahmed kendi çıraklarına “fazla mal biriktirme, yabancı sermayeden yararlanmakla mümkün olamaz” diye öğretiyor.

Kız aluv: eger ruv kişigirim bolsa, ol ruv işinde jigit sol ruvdıñ kızına üylenü**vge bol**maydı nemese sol ruvdan kız aluv**ga bol**maydı (A34).

Kız alma: eğer boy küçük olursa, o boy içinden genç, bu boyun kızıyla evlenemez veya o boydan kız alamaz.

Kumuk Türkçesindeki Kullanımları:

bol- fiili, Kumuk Türkçesinde zarf-fiil eki **-p**, isim fiil eki **-mA**, yine isim fiil eki **-mA** üzerine yönelme durum eki **-gA** getirilerek **-mAgA bol-** biçiminde iktidar ve imkan anlatan bir yapı olarak karşımıza çıkar. Bu yapılar, Kumuk Türkçesi’nde oldukça işlektir:

-p bol- yapısı, Kumuk Türkçesinde olumlu anlamda iktidar ve imkan ifade eden yapıdır. Diğer lehçelerde olduğu gibi bu lehçede de oldukça işlek bir biçimde kullanılır:

Huya, balam sen **satıp bolamısan** onu, seni aldatıp koyar (K173).

*Vay çocuğum sen onu **satabilir** misin? Seni aldatırlar.*

Gelinlerim maga bir hüner **görsetiš bolaganı**gız yokmu? dep soray (K180).

*Gelinlerim bana bir hüner **gösterebileniniz** yok mu? diye sorar.*

*Şo aygırını maga **geltirip bolagan** adam barmı? (K162).*

*Şu aygırı bana **getirebilecek** adam var mı?*

Men hannı atdan **tüşürüp bolmayman**, tek sen atdan tüşseñ, kaytarıp atga mindirip **bolaman** (K194).

*Ben hanı attan **indiremem**, ama sen attan inersen tekrar ata bindirebilirim*

*Tek onu barın da esinde saklap **bolagan** kim bar? (K341).*

*Ama onun hepsini de aklında **tutabilecek** kim var.*

Kumukçada **-p bolma-** yapısı olumsuz anlamda iktidar ve imkan ifade eden bir yapıdır. Oldukça işlektir:

Botayurtga **yetişip bolmay**, yetti gezik orta yoldan kaytdım (K285).

*Botayurt'a **yetişemedem** yedi kez yarı yoldan döndüm.*

Haci men seni süyemen, tek saga katın **bolup bolmayman** (K301).

*Haci, ben seni seviyorum, ama sana kadın **olamam**.*

Söyleygende onu sıpatına karap **bolmay** edim (K302).

*Konuşurken onun yüziüne **bakamıyordum**.*

Özü bu yerde güçsüz ekenin, ogar bir kömek de **etip bolmayganın** oyladı (K307).

*Kendisinin bu yerde güçsüz **olduğunu**, ona bir yardımı **dokunamayacağı**ni düşündü.*

Onu men **görüp bolmayman** (K331).

*Onu ben **göremiyorum***

Kumuk Türkçesi'nde **-mA bol-** yapısı tıpkı **-p bol-**'ta olduğu gibi yine olumlu anlamda iktidar ve imkan ifade eder:

Kim kurumsak turma **bolur** indemey? (K274).

*Kim alçakça **durabilir** ses çıkarmadan.*

Ol sayalı da Haci, Nürhayatnı yanına süygen zamanda barma **bola** (K298).

O sebepten Hacı Nürhayat'ın yanına istediği zaman gidebiliyordu.

Tek dünyada sama kömek etmey, yaklamay, süyündürmey, süymey, ya-
sama bolamı? (K442).

*Ama dünyada birisine yardım etmeden, kimseyi savunmadan, sevindir-
meden, sevmeden yaşanabilir mi?*

Etme busa, men ne zat süysem, şonu **etme bolaman**, dey yolavçu
(K194).

Yapmaya gelince, ben ne istersem yapabilirim der yolcu.

Bu lehçede, **-mA bolma-** yapısı olumsuz anlamda yine iktidar ve imkan ifade eder. Yaygın ve işlek bir kullanıma sahiptir:

Turma bolmay, Zaynulabid getdi (K274).

Daha fazla duramadan Zaynulabid gitti.

Hacı bildirme **bolmay** (K301).

Hacı bildiremez.

Şondan soğ ol bu yerde dağı toktama **bolmadı** (K307).

Ondan sonra o bu yerde daha duramadı.

Tek Mar'yam getgen, maga bet burgan degen zatga inanma **bolmay** ede-
im (K369).

Ama Meryem gitmiş, bana yüz çevirmiş denilen şeye inanamıyordum.

Kumuk Türkçesi'nde **-mAgA bol-** yapısı ise, yine olumlu anlamda iktidar ve imkan ifade eder. Oldukça işlektir:

Ondan soğ yarlı sabançılanı ornuna baylanı abraların yibermege de **bol-**
duk (K271).

*Dahası, fakir çiftçilerin arabalarının yerine zenginlerin arabalarını gön-
derebildik.*

Üyürlerin esgergen bulan adamnı tanımaga **bola** busa, Zaynulabidni te-
mirhanşuradagi va Ancikaladagi yoldaşların men de esgereyim (K272).

*Çevresindekileri saymakla insanı tanımak mümkün oluyorsa,
Zaynulabid'in Temirhanşura'daki ve Ancikala'daki yoldaşlarını da ben sa-
yayım.*

Neçük bozmaga **bolduğ** (K251).

Nasıl kırabildin?

Kumuk Türkçesinde **-mAgA bolma-** olumsuz anlamda iktidar ve imkan ifade eder. Oldukça işlek ve yaygın bir kullanım sergiler:

Buyruk bulan ölemi, yazıv bulan ölmeymi? dep esime gelip toktasam da çıdamaga **bolmadım** (K274).

Emir ile mi ölüdür, kader ile ölinmez mi? diye aklıma gelip dursa da sabredemedim.

Bolşevikleni komiteti şahardan tayışmaga da **bolmay**, şo avruvlar yatagan üyleni çarlagına da girip yaşınalar (K280).

Bolşevik komitesi, şehirden kaçamaz, şu hastaların yattığı evlerin tavan aralarına girip gizlenirler.

Kelpetin görmege **bolmay**, yüregim yarılıp kaldı (K284).

Suretini göremeyince, yüreğim parçalandı.

Nogay Türkçesindeki Kullanımları:

Nogay Türkçesinde **bol-** fiili, iktidar ve imkan ifade eden bir yardımcı fiil olarak yaygın bir kullanıma sahiptir. Bu kullanım, **-p bol-** ve **-mAgA/-pAgA bol-** biçiminde karşımıza çıkmaktadır. **-mAgA/-pAgA bol-** biçimi, **-mA** isim fiil eki ile **+gA** yönelme durum ekinin birleşmesinden oluşmuştur. Her iki yapı da oldukça işlek bir kullanıma sahiptir:

Ah, onun kim ekenin endi bilip **bolayakpa?** (N241).

Ah, onun kim olduğunu şimdi öğrenebilecek miyiz?

Ramazan yoldaşların olırtıp **bolgannan** soñ Kaplanga: (N231).

Ramazan yoldaşlarını oturtabildikten sonra Kaplan'a:

Kartaygan kisi sır saklap **bolama?** (N292).

Yaşlı kişi sır saklayabilir mi?

Eger okıp **bolsalar** da, olar onun mänenine şıgalmayaklar (N435).

Şayet okuyabilseler de manasını anlayamazlar.

Nogaycada olumsuz anlamda iktidar ve imkan ifadesi olarak **-p bolma-** biçimi kullanılır. Oldukça işlektir:

Yazuvdan kaşıp **bolmayak** degen oyga keldi (N224).

Kaderden kaçılamaz denilen düşünceye kapıldı.

Hannın vezirleri bastı yerinen de kozgap **bolmaydılar** (N131).

Hanın vezirleri başı bulunduğu yerden kıpırdatamazlar.

Burın kul yigitler erkinli kızlardı süyse de, **alıp bolmaganlar** (N112).

Eskiden köle gençler, zengin kızları sevseler de alamazlarmış.

Bolsa da, özine yanındagı avıldan kız **tavıp bolmaydı**

Fakat kendine çevredeki köylerden uygun bir kız bulamaz.

Nogay Türkçesinde oldukça işlek olan **-mAgA/-pAgA bol-** biçimi yine olumlu anlamda iktidar ve imkan ifade eder. Yaygın bir kullanıma sahiptir:

Tek meni öltirgennen soñ Sakinatka üylenmege **bolayaksıñ !** ene solay (N277).

Ancak beni öldürdükten sonra Sakinat'la evlenmen mümkün ! işte böyle.

Yav bizdi ızlamaga **bolar** dedi küptiñ üykeni Alim (N316).

Düşman bizi izleyebilir – dedi grubun büyüğü Alim.

Süytip te **bolmaga bolar** (N443).

Böyle de olabilir.

Onday yollar aylanıp-aylanıp, burulıp-burulup Tiplistiñ tübine äketpege de **bolayak** (N311).

Böyle yollar dolana dolana, kıvrıla kıvrıla Tiflis'in dibine de götürebilir.

Tatar Türkçesindeki Kullanımları:

Tatar Türkçesinde **bol-** yardımcı fiili, **bul-** biçimindedir. İktidar ve imkan ifade edişte üç şekilde karşımıza çıkar. Bu yapılar, **-p bul-**, **-İrİlk bul-** ve **-ArgA bul-** yapılarıdır. Bunlardan **-İrİlk bul-**, **-İr** geniş zaman sıfat-fiil eki ile **-İlk** isimden fiil yapım ekinin birleşmesi ile, **-ArgA bul-** ise, **-Ar** sıfat-fiil eki ile **+gA** yönelme durum ekinin birleşmesinden oluşmuştur. Son iki yapı, Tatar Türkçesinde çok seyrek bir durum sergiler. Taradığımız metinlerde çok az örneklerine rastlanmıştır:

-p bul- yapısı, Tatar Türkçesinde yalnızca olumsuz iktidar ve imkan ifadesi olarak kullanılmıştır. Diğer lehçelerdeki gibi olumlu ifadeler için kullanımı söz konusu değildir. Şimdiki zaman kipinin olumsuzu teklik üçüncü kişi çekimiyle karşımıza çıkar ve yukarıda belirttiğimiz lehçeler kadar işlek bir kullanım sergilemez:

Şulay itip, ahrısı, bedbehitlerni tuktatıp **bulmadı** (T3-47).

Böylece, sonuç olarak bu bedbahtları durduramadı.

Tıştan kilip kirgeç, küzlik parlana da bir nesre de kürip **bulmıy** (T3-45).

Dışardan gelip girince, gözlük buharlanıyor, hiçbir şey görülemiyor.

Aynı itek bilen kaplap **bulmıy** (T1-166).

Ay etekle örtülemez.

Hudaydan uzıp patşaga barıp **bulmıy** (T1-171).

Tanrıdan geçip padişaha varılamaz.

-Irılık bul-, Tatarcada oldukça seyrek bir durum sergiler. Olumlu ve olumsuz ifadeler için kullanılabilir:

Bul yul tar, anan tik atka atlanıp kına yürirlik **bulgan** (T1-221).

Bu yol dar, oradan sadece atla geçilebilirmiş.

Üstine oturgan çakta silkinirlik **bulmasın** ((T1-131).

Üstüne otururken silkinemesin.

Batırlar yukısın açarlık **bulmadı** (T1-285).

Yiğitlerin uykusunu açamadı.

Taradığımız metinlerde tek örneğine rastladığımız **-ArgA bul-** yapısı ise, Tatar Türkçesinde ender bir kullanım sergiler:

Miña mınnan çıgarga **bulmas** mı (T1-136).

Beni buradan çıkaramaz mısın.

Sonuç olarak şu ana kadar yapılan çalışmalarda da ortaya konulduğu gibi iktidar ve imkan gösteren tasvir yardımcı fiilleri, Eski Türkçe döneminden beri zarf-fiiller yardımı ile oluşturulmuştur. Bu dönemden başlayarak çeşitli fiiller (**u-**, **bil-**, **al-**) tasvir yeterlik fiili olarak görev yapmıştır. **bol-** fiili de bunlardan biridir. Tarihî Türk lehçelerindeki kullanımları, bugün yukarıda belirttiğimiz Çağdaş Kıpçak Grubu Türk lehçelerinde de varlığını sürdürmektedir. Örneğin Karahanlı, Harezmi, Kıpçak, Çağatay ve Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde gördüğümüz **-sA bol-** yapısı, bugün yalnızca Kazak ve Kırgız Türkçelerinde kendini korurken, Karaçay-Malkar, Kumuk, Nogay ve Tatar Türkçelerinde görülmemektedir. **bol-** fiili bu lehçelerde **al-** ve **bil-** tasvir yeterlik fiillerinin yanında üçüncü bir iktidar ve imkan ifade eden fiil olarak kullanımını korumaktadır. Olumlu ve olumsuz ifadeler için kullanılabilmekte; ayrıca isim fiil ekleri (**-mA**)ve yönelme durum ekinin (**-gA**) birleşmesi, sıfat-fiil eki (**-Ar**) ve yönelme durum ekinin (**-gA**) birleşmesi ile oluşan yapılarla esas fiile bağlanabilmektedir. **-p bol-/p bolma-** yapısı ise, tüm bu lehçelerde genel bir görünüm sergilemektedir.

KISALTMALAR

A. Ayapova, Tañat Täñirberdikızı (1998), Kazak Tili –Negizgi Okuvlık- I, Almatı: Gılım

DB. Kekilbaev, Äbiş (2001), Dala Balladaları, Almatı: Jazuvşı

K. Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Kumuk Edebiyatı, Cilt 20, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002

KM. Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Karaçay -Malkar Edebiyatı, Cilt 22, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002

N . Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Nogay Edebiyatı, Cilt 21, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002

T1 . Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Tatar Edebiyatı I, Cilt 17, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002

T3. Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi, Tatar Edebiyatı III, Cilt 19, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002

KAYNAKÇA

Atay, Ayten (1998), *Nogay Türkçesi Grameri*, Doktora tezi, Erciyes Üniv. Sosyal Bilimler Enst., Kayseri

Ayapova, Tañat Täñirberdikızı (1998), *Kazak Tili –Negizgi Okuvlık- I*, Almatı: Gılım

Borcakov, A. vd. (2000), *Türkmen Dilinin Grammatikası –Morfologiya-*, Ankara:TDK Yay.

Coşkun, Volkan (2000), *Özbek Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yay.

Çağatay, Saadet (1972), *Türk Lehçeleri Örnekleri II*, Ankara: DTCF Yay.

Dimitriev, N. K. (1969), *Stroy Tyurkskih Yazıkov*, Moskova: Sovyet Bilimler Akademisi Yay.

Eckmann, Janos (1998a), “Harezmi Türkçesi”, *Tarihi Türk Şiveleri*(çev. Mehmet AKALIN), Ankara: TKAE Yay.

Eckmann, Janos (1988b), *Çağatayca El Kitabı*, (çev. Günay Karağaç), İstanbul: İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi Yayınları

Ercilasun, Ahmet Bican (1984), *Kutadgu Bilig Grameri* (Fiil), Ankara: Gazi Üniversitesi Yay.

Ercilasun, Ahmet Bican vd.(1991), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

Ergin, Muharrem (1985), *Türk Dil Bilgisi-* 15. Baskı-, İstanbul: Boğaziçi Yay.

Gabain, A. Von (1988a), *Eski Türkçenin Grameri*, (çev. Mehmet Akalın), Ankara: TDK Yay.

- Gabain, A. Von (1998b)**, “Codex Cumanicus’un dili” *Tarihî Türk Şiveleri* (çev. Mehmet AKALIN), Ankara:TKAE Yay.
- Gabain, A.Von (1953)**, “*Türkçede Fiil Birleşmeleri*”, -TDAY Belleten, Ankara, ss.16-26
- Güngördü, Erol (1998)**, *Kırgız, Kazak ve Karakalpak Türkçelerinde fiil*, Doktora Tezi, Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enst., Ankara
- Hacıeminoğlu, Necmettin (1996)**, *Karahanlı Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yay.
- Hacıeminoğlu, Necmettin (2000)**, *Kutb’un Husrev ü şirin’i ve Dil Hususiyetleri*, Ankara: TDK Yay.
- Iskakov, A.(1974)**, *Kazirgi Kazak Tili* (Morfologiya), Almatı: Mektep Basımevi
- Kara, Mehmet (2000)**, *Türkmençe* (Giriş-Gramer-Metinler-Sözlük), Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yay.
- Karamanlioğlu, Ali Fehmi (1994)**, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yay.
- Kekilbaev, Äbiş (2001)**, *Dala Balladaları*, Almatı: Jazuvşı
- Kenesbayoğlu, İ.K vd.(1984)**, *Kazak Türkçesi Sözlüğü*, (çev. Hasan Oraltay, Nuri Yüce, Saadet Pınar), İstanbul: TDAV Yay.
- Koç, Kenan vd. (2003)**, *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yay.
- Korkmaz, Zeynep (2003)**, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.
- Korkmaz, Zeynep (1995)**, “Türkiye Türkçesinde ‘iktidar’ ve ‘imkan’ gösteren yardımcı fiiller ve gelişmeleri”, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, 1. Cilt, Ankara: TDK Yay., ss.607-619
- Mansuroğlu, Mecdut (1988)**, “Karahanlıca”, *Tarihi Türk Şiveleri* (çev. Mehmet AKALIN), Ankara: TKAE Yay.
- Németh, Gyula (1990)**, *Kumuk ve Balkar Lehçeleri Sözlüğü*, (Çev. Kemal Aytaç), Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.
- Öner, Mustafa (1998)**, *Bugünkü Kıpçak Türkçesi* (Tatar, Kazak ve Kırgız Lehçeleri Karşılaştırmalı Grameri), Ankara: TDK Yay
- Öztürk, Rıdvan (1997)**, *Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil*, Ankara: TDK Yay.
- Pekacar, Çetin (1996)**, “*Kumuk Türkçesinde Fiil*”, TDAY-Belleten, Ankara: ss.221-235
- Schamiloğlu, Uli (1988)**, “*Türk Dillerinde Yardımcı Fiiller Sorunu*”, Türk Dil Kurumu, Uluslararası Türk Dili Kongresi, ss.153-168, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları

- Schinkewitz, Pfilip Jakob (1942)**, “*Rabguzi Sentaksı*”, Türk Dili-Belleten, İstanbul: seri 3, sayı 8-9, ss.3-123
- Schönig, Claus (1984)**, *Hilfsverben Im Tatarischen*, Wiesbaden: Franz Steiner Verlag GMBH
- Tannagaşeva, N.N. Kurpeşko - Akalın, Ş. Halûk (1995)**, *Şor Sözlüğü*, Adana: Türkoloji Araştırmaları
- Ryumina-Sırkaşeva, L.T.-Kuçigaşeva, N.A (2000)**, *Teleüt Ağzı Sözlüğü*, (çev. Ş. Halûk Akalın, Caştegin Turgunbayev), Ankara: TDK Yay.
- Tekin, Şinasi (1992)**, “Eski Türkçe”, *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara: TKAE. Yay.
- Tekin, Talat (2000)**, *Orhon Türkçesi Grameri*, Ankara : Sanat Kitapevi.
- Tanç, Mustafa (2002)**, *Kazak Türkçesinde Zarf-Füller –Muhtar Evezov’un Tandamalı Engimler Adlı Eseri Üzerinde Bir Çalışma- (Şekil-Anlam-İşlev ve Türkiye Türkçesindeki karşılıkları)*, Doktora tezi, Çukurova Üniv. Sosyal Bilimler Enst., Adana
- Tavkul, Ufuk (2000)**, *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.
- Tomanov, Marhabat (1988)**, *Kazak Tilinin Tarihiy Grammatikası*, Almatı: Mektep Baspası
- Tosun, Reyhan (2000)**, *Karaçay-Malkar Türkçesinde Fiil*, Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, Kumuk Edebiyatı, Cilt 20, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002
- Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, Nogay Edebiyatı, Cilt 21, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002
- Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, Karaçay -Malkar Edebiyatı, Cilt 22, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002
- Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, Tatar Edebiyatı I, Cilt 17, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002
- Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi*, Tatar Edebiyatı III, Cilt 19, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002
- Yüksel, Zühâl (2001)**, “*Kırım Türkçesinde ol- yeterlik fiili*”, Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, S. 12/1 Güz/I ,Ankara, ss.16-26
- Zeynelov, Ferhat (1993)**, *Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Dilbilgisi*, (çev. Yusuf Gedikli), İstanbul: Cem Yayınevi